

ČLANKI IN RAZPRAVE

GROBOVI HALŠTATSKIH ARISTOKRATOV V NOVEM MESTU

TONE KNEZ

V bogati arheološki dediščini Novega mesta, ki jo poznamo iz raziskanih grobišč od časa kulture žarnih grobišč do pozne antike, so najbolj znani in reprezentativni grobovi iz starejše železne ali halštatske dobe (750—300 pred n.št.). V tem prazgodovinskem obdobju so slovenske pokrajine, še posebej Dolenjska, dosegle visok kulturno-civilizacijski razvoj. Gomile kot družinske grobnice in utrjene naselbine-gradišča na vrhovih so značilni in najbolj vidni arhitektonski spomeniki te davne, avtohtone civilizacije, ki nam je zapustila neštete spomenike njene ustvarjalnosti.¹ Osnovno pravilo pokopavanja v halštatskem obdobju na Dolenjskem je pokop (inhumacija) v družinsko-rodovni gomili, pri čemer so grobovi vedno razporejeni v krogu na obodu gomile. Med posameznimi grobovi v gomilah so opazne velike razlike v številu in vrednosti pridatkov, kar kaže na močno socialno diferenciacijo tedanje družbe. Na vrhu te plemensko urejene družbe so bili pripadniki vojaške aristokracije — halštatski knezi. Spoznamo jih po bogati bojni opremi, dragocenem pivskem posodju in jezdnem konju, ki so ga največkrat pokopali skupaj z njegovim gospodarjem.

Izraz »knežji grob« (»Fürstengrab« v nemškem in »tombe princière« v francoskem govornem področju) je prvi uporabil stuttgartski konservator Eduard Paulus leta 1877 pri odkrivanju velikih gomil pri Heunburgu na Württembergem. Izraz se je v stroki uveljavil in je v zahodni halštatski kulturi dobro opredeljen.² Z njim označujejo izjemno bogate grobove v velikih gomilah halštatske dobe. Odlikuje jih izredno bogat grobni inventar iz dragocenih materialov, so brez orožja, skoraj vedno s štirikolesnim vozom, toda brez pokopanih konj, včasih tudi s kosi pohištva in z razkošnim pivskim posodjem, ki se pojavlja v celih servisih. Knežji grob v zahodnem halštatskem krogu je vedno lociran v sredini gomile, grobnica je tesarско izdelana »brunarica« iz mogočnih hrastovih hlodov. Nedvomno so bili pokojniki v teh grobovih knežjega stanu, velikega ugleda in bogati. Določeni znaki kažejo na to, da so bili morda celo dinastično organizirani.

Nekoliko težja je opredelitev halštatskega knežjega groba v Sloveniji, pri čemer imam v mislih v prvi vrsti grobove na Dolenjskem. V primerjavi s knežjimi grobovi v zahodni Evropi so naši precej manjši, bolj skromno opremljeni, brez voza, toda vedno z garnituro orožja in pokopom jezdnega konja ali vsaj priloženimi konjskimi žvalami. Čeprav so grobovi naših halštatskih aristokratov tako po velikosti grobne komore kakor tudi po številu in razkošju pridatkov do-

sti skromnejši od knežjih grobov zahodnohalštatskega kulturnega kroga, so bile v njih pokopane osebe najvišjega družbenega sloja tedanjega časa: vladajoči oblastniki ali knezi, ki so bili hkrati tudi vojaški poveljniki. Izraz »knežji grob« je v arheološki stroki konvencionalen naziv, ki opredeljuje tiste redke najbogatejše grobne celote v množici tisočerih halštatskih grobov. V njih vidimo poslednje počivališče rodovnih in plemenskih prvakov svojega časa in nosilce oblasti. Ker ne poznamo njihovih izvornih imen in nazivov, najdemo v literaturi zanje različne nazive, kot na primer: vojaški aristokrati, nobiles, principes, halštatski veljaki in podobno. Za halštatski knežji grob na Dolenjskem so značilne naslednje sestavine: nadpovprečno bogata oprema, reprezentativna garnitura orožja, razkošna noša, dragoceno pivsko posodje in pokop konja.³ Med knežje grobove štejemo tako moške kakor tudi ženske grobove. Za moške grobove sta značilna orožje in jezdni konj, značilnost ženskih grobov pa je veliko nakita iz različnih dragocenih materialov. Odlične osebe so bile pokopane v leseni krsti, njihove grobne jame so večkrat obdali in pokrili dodatno s kamenjem.

Zaradi zelo neugodne sestave tal na Dolenjskem — težka rdečerjava ilovica, ki vsebuje razkrojevalne železove okside — se skeleti pokopanih oseb niso ohranili. Zaradi te zoprne okoliščine so grobni pridatki močno poškodovani ali celo uničeni, tudi tisti iz anorganskih materialov. Da gre pri teh grobovih za inhumacijo, so dokaz velikost in oblika grobne jame ter funkcionalna razporeditev pridatkov v dobro ohranjenih grobovih. Pokojne osebe so pokopali praviloma na hrbtu v iztegnjeni legi. Pridatki v knežjih grobovih so vedno številni in iz dragocenih materialov: bron, jantar, zlato, steklovina, redko srebro. Dele noše in nakit najdemo v grobu funkcionalno razporejene na telesu tam, kjer so ga za življenja nosili. Orožje je položeno ob strani pokojnika, obredne posode s hrano in pijačo so položili k nogam pokopane osebe. Fibule, okrasne igle, uhani, ogrlice, zapestnice in nanožnice (te nosijo samo ženske) ter kovinske garniture za pas so deli svečanega oblačila odličnih oseb. K oborožitvi davnih knezov sodijo: meč ali bodalo, bronast prsni oklep, ščit, bronasta čelada, več sulic, bojna sekira in nož. Meč, prsni oklep in čelada so najbolj reprezentativna in vidna znamenja dostojanstva ali statusni simboli halštatskih aristokratov na Dolenjskem. Bronaste čelade so bile zelo domiselno oblikovane in okrašene z mogočno perjanico na temenu. V skladu z modo in načinom bojevanja se je oblika čelade v starejši železni dobi večkrat menjala.

Najstarejša je skledasta čelada, sledi ji sestavljena čelada, tej dvogrebenasta čelada in nazadnje čelada negovskega tipa.

Najdragocenejše posode v grobovih halštatskih aristokratov so izdelane iz bronaste pločevine: s figurami okrašene in neokrašene vedrice-situle, narebne ciste, trinožni in ročajasti kotlički ter bronaste skodelice-ročke. Med lončenimi posodami, okrašenimi z geometrijskimi motivi, rdeče in črno pobarvanimi, so najbolj privlačni ciboriji s pokrovom in na visokih nogah. Med keramičnimi posodami se najde tudi uvožena poslikana keramika iz Apulije v Italiji. V ženskih knežjih grobovih je obilica bronastega nakita, zelo dolge ovratnice iz stotin jantarnih in raznobarnih steklenih jagod ter nakit, izdelan iz tanke zlate pločevine in finim okrasjem. Zlat nakit se najde samo v ženskih grobovih. Jezdnega konja so v moškem grobu pokopali bodisi celega ali samo glavo ubitega konja. Znani so primeri, ko so v grob položili samo opremo za jezdnega konja kot »*pars pro toto*«. Opremo za konja, žvale in oglavje, so mrtvemu jezdecu položili ob strani k telesu. Uničujoči zemeljski oksidi in pomanjkljiva dokumentacija starih izkopavanj pred prvo svetovno vojno so krivi, da v mnogih primerih ne poznamo celotnega grobnega inventarja halštatskega kneza. Položaj groba neke knežje osebe v razviti halštatski dobi na Dolenjskem nima posebej izbranega mesta v krogu grobov drugih oseb v gomili. Ta aristokratska oseba je bila pokopana kot »*primus inter pares*« v krogu svoje družine, grobna jama in njena konstrukcija pa je večja in bolj domiselno zgrajena.

Pri dosedanjih arheoloških raziskavah v Novem mestu so bili odkriti naslednji bogati grobovi halštatskih aristokratov, ki jih štejemo med knežje grobove. Navedeni so po vrstnem redu, kot so bili odkriti v teku desetletij:

1. Prvi bogati grob, ki bi ga smeli šteti med knežje grobove, je odkril Walter Šmid leta 1905 v Malenškovi gomili v Kandiji.⁴ To je bil grob jezdeca z opremo za konja, izdelano iz okrašene bronaste pločevine. V grobu so našli še okrašeno situlo, narebreno cisto, orožje in keramične posode. Podrobne najdiščne okoliščine in celoten grobni inventar nista znana, ker je bila gomila že prej načeta in delno izropana. Grob je iz 6. stoletja pred n.št.

2. Naslednji knežji grob so odkrili po naključju leta 1939 pri ravnanju zemljišča za športni stadion v Kandiji.⁵ Ker pri odkritju ni bil navzoč strokovnjak, grobna celota in najdiščne okoliščine niso znane. Grob je vseboval: bronast prsni oklep v dveh delih, fragmente bronaste čelade, dve železni sulici, ostanke železnih konjskih žval, železno ščitno grbo, sedem keramičnih posod. Grob je iz konca 7. stoletja pred n.št.

3. Leta 1941 so pod vodstvom Rajka Ložarja raziskali zemljišče v Kandiji, kjer so dve leti poprej odkrili grob z oklepom.⁶ Pri tem so odkrili bogat grob, ki je vseboval: trinožni bronasti kotliček, neokrašeno bronasto situlo, fragment bronastega cedila, večglavo

Kratek zakrivljen meč-mahaira v leseni nožnici z bronastim okovjem halštatskega aristokrata (okoli 700 pred n.št.). Novo mesto — Kapieteljska njiva.

Bronasti prsni oklep halštatskega kneza iz gomile v Kandiji (konec 7. stol. pred n.št.)

Bronasta čelada negovskega tipa iz groba halštatskega kneza v Kandiji (konec 7. stol. pred n. št.)

bronasto iglo, šivanko, fragmente konjskih žval, bronzaste razdelilce za jermene in ostanke devetih keramičnih posod. Grob je iz konca 7. stoletja pred n.št.

4. Pri sistematičnem raziskovanju halštatskih gomil v Kandiji je bil leta 1968 pod vodstvom podpisanega odkrit poznohalštatski knežji grob (grob IV/3).⁷ Grobni inventar sestavljajo: negovska čelada, dve figuralno okrašeni bronasti situli s keramičnimi zajemalkami, narebrena bronasta cista z leseno skodelico, štiri keramične posode, garnitura orožja (sekira, tri sulice, nož), bronasta pasna garnitura, več bronastih zapestnic in fibul, ogrlica iz barvastih steklenih biserov, železne konjske žvale, ostanki konjske lobanje. Grob datira v čas okoli leta 400 pred n.št.

5. Pri načrtnem raziskovanju južne polovice velike halštatske gomile na Kapiteljski njivi smo poleti 1987 odkrili zgodnjehalštatski knežji grob (grob I/16) z naslednjim inventarjem: delno ohranjena človeška lobanja, okovje skledaste čelade, bronasta plavutasta sekira z ušescem, kratek zakrivljen meč-mahaira v leseni nožnici in bronastim okovjem, dve že-

lezni sulici, železna križna sekira, nož, šilo, železne konjske žvale, dve dolgi večglavi bronzasti igli, železna zapestnica, dve prevrtani bronasti kroglici, bronast obroček, tri keramične posode. Grob je iz konca 8. stoletja pred n.št.

Kronološki vrstni red pokopavanja naštetih halštatskih aristokratov v Novem mestu je bil naslednji: grob I/16 z mečem na Kapiteljski njivi — grob s prsnim oklepom in grob s trinožnikom v Kandiji — grob v Malenškovi gomili — grob IV/3 s situlami v Kandiji. Več kot tristo let je minilo, odkar so pokopali prvega kneza z zakrivljenim mečem na Kapiteljski njivi in onega poslednjega s situlami v Kandiji. Vmes pa je bila vrsta drugih aristokratov, ki so načelovali novomeški »kneževini« s sedežem na utrjenem Marofu.

Naštetih aristokratskih grobovi so dokaz, da je bilo Novo mesto v starejši železni dobi, od 8. do 4. stoletja pred našim štetjem pomembno središče halštatske kulture na Dolenjskem, sedež halštatskih knezov, ki so vladali in poveljevali v novomeški kotlini in na njenem obrobju. Temelji njihovega gospodarskega blagostanja in posredno politične moči so bili: pridobivanje železa v domačem okolju, izdelovanje železnega orožja in orodja, proizvodnja bronastega nakita in steklenih biserov, verjetno pa tudi živinoreja. Iz inventarjev v grobovih halštatskih veljakov razberemo, da so bili močno oboroženi in bogato okrašeni jezdec ter radoživi pivci. Bili so tvorci in nosilci visoke kulture in civilizacije, ki so jo ustvarili in razvili v stoletjih pred našim štetjem.

OPOMBE

1. Najnovejši strnjen pregled halštatske kulture v Sloveniji je objavil S. Gabrovec v delu: Praistorija jugoslovenskih zemalja V (Sarajevo 1987) 25 ss. V tem delu je zbrana vsa relevantna literatura. — 2. F. Fischer, Frühkeltische Fürstengräber in Mitteleuropa. Antike Welt 13, 1982, Sondernummer J. Biel, Der Keltenfürst von Hochdorf (Stuttgart 1985); Trésors des Princes Celtes (Paris 1987); W. Kimmig, Das Kleinaspergle (Stuttgart 1988). — 3. T. Knez v zborniku: Archäologie Alpen-Adria (Celovec 1988), 59 ss. — 4. W. Šmid, Carniola 1, 1908, 202 ss; M. Guštin in B. Teržan, Arheološki vestnik 26, 1975(1976) 188 ss. — 5. S. Gabrovec, Situla 1, 1960, 27 ss. — 6. S. Gabrovec, Arheološki vestnik 19, 1968, 157 ss. — 7. T. Knez, Germania 56, 1978, 125 ss; T. Knez, NOVO MESTO I, Halštatski grobovi. Carniola Archaeologica 1 (1986) T. 30-37. — 8. Vsi pridatki iz tega groba so bili restavrirani v delavnicih Rimsko-Germanskega Centralnega muzeja v Mainz u poleti 1988 in nato prvič predstavljeni na razstavi oktobra 1988 v Dolenjskem muzeju. Objava grobne celote je v pripravi.